

ADAM & EVA

Stephen Greenblatt (n. în 1943 în Boston, Massachusetts, SUA) este profesor de științe umaniste la catedra „John Cogan“ a Universității Harvard și fondatorul școlii de critică literară cunoscută ca „Noul Istoricism“. A susținut o serie de conferințe remarcabile, precum „Clarendon Lectures“ de la Oxford, „University Lectures“ de la Princeton și „Adorno Lectures“ de la Frankfurt, și a fost profesor invitat al unor universități de prestigiu din Beijing, Kyoto, Londra, Paris, Florența, Torino, Trieste și Bologna. A primit numeroase distincții, printre care: Premiul Holberg (acordat de Parlamentul norvegian în 2011), Premiul Pulitzer (2012), National Book Award (2011), Premiul James Russell Lowell, acordat de Modern Language Association, bursa Cabot a Universității Harvard, Wilbur Cross Medal, acordată de Universitatea Yale, Premiul Institutului Erasmus, două burse Guggenheim și Distinguished Teaching Award, acordat de Universitatea Berkeley din California. A fost președinte al Modern Language Association din SUA și cercetător la Institute for Advanced Study din Berlin. A fost votat membru în instituții precum American Academy of Arts and Sciences, American Academy of Arts and Letters, American Philosophical Society, Accademia degli Arcadi și este *fellow* al British Academy.

Profesorul Greenblatt este autorul și coautorul a paisprezece cărți, printre care *Shakespearean Negotiations: The Circulation of Social Energy in Renaissance England* (1989), *Marvelous Possessions: The Wonder of the New World* (1992), *Practicing New Historicism* (în colab. cu Catherine Gallagher; 2001), *Hamlet in Purgatory* (2002), *Renaissance Self-Fashioning: From More to Shakespeare* (2005), *Will in the World: How Shakespeare Became Shakespeare* (2005), *Learning to curse: Essays in Early Modern Culture* (2007), *Shakespeare's Freedom* (2010), *The Swerve: How the World Became Modern* (2011; *Clinamen: Cum a început Renașterea*, Humanitas, 2012), *Tyrant: Shakespeare on Politics* (2018; *Tiranul: Politica în viziunea lui Shakespeare*, Humanitas, 2023). A editat *The Norton Antology of English Literature*, *The Norton Shakespeare*, precum și alte antologii de critică literară.

STEPHEN GREENBLATT
ADAM & EVA
MĂRIRE ȘI DECĂDERE

Traducere din engleză
de Mariana Piroteală

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: S. Skultety
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cristina Jelescu
DTP: Iuliana Constantinescu, Dan Dulgheru

Tipărit la Master Print Super Offset

Stephen Greenblatt
The Rise and Fall of Adam and Eve
Copyright © 2017 by Stephen Greenblatt
All rights reserved.

© HUMANITAS, 2023, pentru prezenta versiune în limba română

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Greenblatt, Stephen
Adam și Eva: Mărire și decădere / Stephen Greenblatt. –
București: Humanitas, 2023
Conține bibliografie
Index
ISBN 978-973-50-8006-8
82.09

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723 684 194

Pentru Eden și Isaia

Cuprins

Prolog: În casa închinăciunii	9
1. Oase goale.	13
2. La râul Babilon	30
3. Tăblițele de lut	48
4. Viața lui Adam și a Evei	73
5. În baia publică	89
6. Libertatea originară, păcatul originar	107
7. Uciderea Evei	129
8. Întrupări	148
9. Castitatea și cusururile ei.	173
10. Politica Paradisului	199
11. Drumul către ființă	214
12. Oamenii înaintea lui Adam	242
13. Despărțirea	260
14. Îndoielile lui Darwin	278
Epilog: În pădurea Edenului	295
<i>Anexă 1: Selecție de interpretări</i>	<i>313</i>
<i>Anexa 2: Selecție de povești ale originii</i>	<i>321</i>
<i>Mulțumiri</i>	<i>329</i>
<i>Note</i>	<i>333</i>
<i>Bibliografie selectivă</i>	<i>385</i>
<i>Credite fotografice.</i>	<i>417</i>
<i>Indice</i>	<i>421</i>

PROLOG

În casa închinăciunii

Când eram copil, părinții îmi spuneau că în timpul binecuvântării cu care se încheia slujba de sabat trebuie să ținem capul în jos și ochii plecați până când se încheia cuvântarea solemnă a rabinului. Era foarte important să facem așa, spuneau ei, pentru că în acele clipe Dumnezeu trecea pe deasupra noastră, și nimeni care l-a văzut pe Dumnezeu față în față nu poate să rămână în viață.

M-am tot gândit la interdicția aceasta. Să privești chipul lui Dumnezeu, meditam eu, trebuie să fie cel mai minunat lucru care i se poate întâmpla unui om. Nimic din ce aveam să văd sau să fac vreodată în toți anii care mă așteptau nu avea să se apropie vreodată de această viziune supremă. Am luat o hotărâre importantă: aveam să ridic privirea și să-l văd cu ochii mei pe Dumnezeu. Avea să-mi fie fatal, înțelegeam asta, dar prețul cu siguranță nu era prea mare. N-am îndrăznit să le spun părinților ce decizie luasem, deoarece știam că vor fi disperăți și vor încerca să mă facă să mă răzgândesc. Nu i-am spus nici măcar fratelui meu mai mare, Marty, pentru că mă temeam să nu-mi trădeze secretul. Trebuia să acționez singur.

Au trecut câteva sâmbete până să-mi fac curaj. Dar, în cele din urmă, într-o dimineață, în timp ce stăteam cu capul plecat, mi-am învins teama de moarte. Ușor-ușor, în timp ce rabinul psalmodia străvechile binecuvântări, am ridicat ochii. Nu era absolut nimic în aerul de deasupra. Și am descoperit că nu sunt nici pe departe singurul care se uită prin lăcașul sfânt. Mulți dintre credincioși priveau în jur sau pe fereastră, sau chiar le

faceau semne prietenilor și șopteau salutări. Eram revoltat: „M-au mințit“.

Au trecut mulți ani de la acel moment, și nu mi-am recâștigat niciodată credința naivă care m-a convins să-mi sacrific viața ca să-l văd pe Dumnezeu. Dar în mine sălășluiește ceva dincolo de iluziile pierdute. Toată viața m-au fascinat poveștile pe care le născocim noi, oamenii, din dorința de a da sens existenței noastre, și am ajuns să înțeleg că termenul „minciună“ este o descriere inadecvată fie a motivului, fie a conținutului acestor povești, chiar și a celor mai năstrușnice.

Oamenii nu pot trăi fără povești. Ne înconjurăm de povești; le plăsmuim în somn; li le povestim copiilor noștri; îi plătim pe alții să ni le povestească. Unii dintre noi am făcut o meserie din a le crea. Iar câțiva – printre care mă număr și eu – ne petrecem toată viața adultă încercând să le înțelegem frumusețea, forța și influența.

Cartea aceasta este povestea vieții uneia dintre cele mai minunate povești depănate vreodată. Dumnezeu i-a creat pe Adam și pe Eva, primul bărbat și prima femeie, și i-a așezat, goi și fără sentimentul rușinii, într-o Grădină a desfătărilor. Le-a spus că pot să mănânce fructele oricărui pom, cu o singură excepție. Nu trebuie să mănânce din pomul cunoașterii binelui și răului; în ziua în care aveau să nesocotească această unică poruncă, aveau să moară. Un șarpe, cea mai șireată dintre fiare, a intrat în vorbă cu femeia. I-a spus că dacă nesocotesc dumnezeiasca poruncă nu mor, ci li se vor deschide ochii și vor ajunge asemenea zeilor, vor cunoaște binele și răul. Eva a crezut șarpele și a mâncat fructul oprit; i-a dat și lui Adam, care a mâncat la rândul-i. Într-adevăr, ochii li s-au deschis: când și-au dat seama că sunt goi, au cusut frunze de smochin să se acopere. Dumnezeu i-a chemat la El și i-a întrebat ce au făcut. Când au mărturisit, a aruncat asupra lor mai multe blesteme: de atunci înainte, șerpii vor trebui să se târască pe pământ și să mănânce țărână; femeile vor aduce copii pe lume în chinuri

și-i vor dori pe bărbații care le stăpânesc; iar bărbații vor trebui să asude și să muncească să-și câștige pâinea, până se vor întoarce în țărâna din care au fost plămădiți. „Căci pământ ești și în pământ te vei întoarce“.ⁱ Ca să-i împiedice să mai mănânce din pomii deosebiți – pomul vieții – și să trăiască veșnic, la porunca lui Dumnezeu oamenii au fost izgoniți din Grădină. Heruvimi înarmați au fost puși de pază ca să nu încerce vreunul din ei să se întoarcă.

Relatăta la începutul Facerii, povestea lui Adam și a Evei a modelat în mod hotărâtor de-a lungul secolelor concepțiile despre originile omenirii și despre destinul omenesc. Aparent, era foarte puțin probabil să capete vreodată o asemenea importanță. Este o poveste care ar putea aprinde imaginația unui copil impresionabil, ca mine, dar adulții, din trecut și din prezent, își dădeau seama cu ușurință că poartă amprenta imaginației celei mai dezlănțuite. O grădină magică; un bărbat și o femeie goi care sunt plămădiți așa cum nu au mai fost niciodată alți oameni; oameni care știu să vorbească și să se comporte fără copilăria prelungită care este caracteristica speciei noastre; un avertisment misterios în legătură cu o moarte pe care asemenea ființe abia create nu ar putea-o înțelege; un șarpe vorbitor; un pom care oferă cunoașterea binelui și a răului; încă un pom care dăruiește viață veșnică; păzitori supranaturali care își flutură săbiile de foc. Este o născocire prin excelență, o poveste care se dezvăluie în desfătările fanteziei.

Totuși, milioane de oameni, printre care și unele dintre cele mai subtile și mai strălucite minți care au existat vreodată, au acceptat povestea lui Adam și a Evei din Biblie ca pe adevărul gol-goluț. Și, în ciuda dovezilor copleșitoare acumulate de geologie, paleontologie, antropologie și biologia evoluționistă,

ⁱ) Facerea 3:19, Biblia sau Sfânta Scriptură, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2015. Aceasta este ediția folosită pentru toate citatele din Biblie din prezenta traducere (notele cu cifre romane aparțin traducătorului.)

nenumărați contemporani consideră în continuare că este povestea exactă din punct de vedere istoric a originilor Creațiunii și se cred urmașii primilor oameni din Grădina Edenului. Puține povești din istoria lumii s-au dovedit așa de durabile, de răspândite și de insistent, de obsedant de adevărate.

Oase goale

De ce această poveste despre Adam și Eva – care ocupă doar vreo pagină și jumătate dintre cele 1078 ale ediției moderne a Bibliei Regelui Iacob de pe biroul meu – operează așa de minunat și de ușor? O auzi la vârsta de cinci-șase ani și nu o uiți niciodată. Desenul rudimentar, schematic îți apare imediat în minte, poate nu până în cele mai mici detalii, dar în linii mari. Ceva din structura acestei povești ți se întipărește în minte; aproape că este, la propriu, de neuitat.

În numeroasele secole de când a fost spusă prima oară, a căpătat o întregă armată de susținători: profesorii au repetat-o la nesfârșit; instituțiile i-au recompensat pe credincioși și i-au pedepsit pe sceptici; intelectualii au extras nuanțele și au oferit interpretări contradictorii ale enigmelor ei; artiștii au reprezentat-o strălucit. Dar povestea pare cumva independentă de aceste complexe cercetări și creații, sau mai degrabă tot ce a urmat pare să se fi alimentat cu inepuizabila energie inițială, de parcă miezul său ar fi radioactiv. Adam și Eva întruchipează puterea bizară și durabilă a artei de a povesti a omului.

Din motive deopotrivă ispititoare și înșelătoare, aceste câteva versete dintr-o carte străveche au jucat rolul unei oglinzi, în care s-ar părea că zărim întreaga și îndelungata istorie a temerilor și dorințelor noastre. A fost, în același timp, eliberatoare și distructivă, odă închinată responsabilității omenești și legendă sumbră despre mizeria umană, laudă adusă cutezanței și incitare la misoginism violent. Multitudinea de reacții pe

care le-a stârnit de-a lungul mileniilor în rândul mulțimilor de oameni și al comunităților este uluitoare.

Rabinii din vechime reflectau și încercau să înțeleagă scopul lui Dumnezeu: ce oameni erau aceia de care Creatorul universului ar fi trebuit să țină seama? De ce au fost, de fapt, creați? Analizând cuvintele textului sfânt, au conchis că obligația inițială de a „cultiva pământul“ nu se referea la munca agricolă; mai degrabă se referea la învățare, mai precis la studierea Torei, de care ei înșiși se ocupau zilnic, activitate pe care o priveau ca pe scopul lor cel mai de seamă în viață.

Pe primii creștini nu i-a interesat, în cea mai mare parte, modul original de învățare al lui Adam, ci mai degrabă fatala pierdere a Edenului din cauza nesupunerii lui. Ceea ce extrăgeau din profunzimile poveștii era firea păcătoasă a omului și consecințele ei. I-au dat dreptate lui Pavel și au stabilit legătura dintre realitatea chinuitoare, universală, ineluctabilă a morții și acțiunile primilor oameni, ispitiți de Satana. Dar și-au găsit consolare în credința că un nou Adam – Isus Cristos –, prin patimile și moartea sa, îndreptase răul produs de vechiul Adam. Sacrificiul sublim al lui Mesia – sperau ei cu ardoare – le va permite credincioșilor să recapete inocența pierdută și să ajungă din nou în Paradis.

Exegeții islamici ai Coranului (*mufassirin*) s-au concentrat mai puțin asupra păcatului lui Adam, și mai mult pe rolul său ca prim profet al lui Dumnezeu. Coranul, care datează din secolul al VII-lea e.n., amintește de primele texte creștine prin identificarea Satanei (sau Iblis) cu trufașul și înșelătorul înger care i-a convins pe primii oameni să nu se supună. Mai târziu, alții au precizat că forma pe care a luat-o malefica ispită nu a fost cea a unui șarpe, ci a unei cămile deosebit de frumoase: „Avea o coadă multicoloră, cu roșu, galben, verde, alb, negru, o coamă de perle, părul de topaz, ochii precum planetele Venus și Jupiter, și o mireasmă ca de mosc amestecat cu ambră cenușie“. Drept consecință a nestatorniciei lor, Adam și Eva au fost alungați din Paradis, iar descendenții lor trebuie să fie mereu

vigilenți: „O, fii ai lui Adam! Să nu vă amăgească Șeitan, așa cum i-a scos pe părinții voștri din Rai“.* Dar tradiția islamică descria fapta cea rea care a dus la izgonire ca pe o greșeală mai degrabă decât ca pe o fărădelege cumplită, transmisă întregii posterități. După izgonire, Adam și-a asumat rolul de păzitor al Pământului și de învățător religios. Era o întruchipare a iluminării profetice, primul din șirul care a condus spre Profetul suprem, Mahomed, cel care avea să călăuzească iarăși omenirea spre lumina lui Allah.

În Antichitatea târzie, în Evul Mediu și în Renaștere, o multitudine de specialiști au analizat implicațiile sorții lui Adam și a Evei. Absorbiți de poveste, au simțit dorința de a se cufunda într-o neobosită studiere a ei; fiecare nuanță a răului au găsit-o chiar în inimile lor; fiecare pornire penitentă să-și schingiuiască trupul și să-și strivească mândria răzvrătită; fiecare dorință de a primi inspirația profetică; fiecare vis de a dobândi purificarea desăvârșită la sfârșitul timpurilor și întoarcerea la beatitudinea fără de margini. Meditând la ispitele cărnii, asceții au studiat versetele, pentru a descoperi alte modalități prin care primii oameni ar fi fost meniji să se reproducă. Medicii au meditat la posibilele beneficii pentru sănătate ale unei diete vegetariene, asemenea celei de care se bucura specia noastră în rai. Lingviștii au încercat să stabilească în ce limbă vorbeau Adam și Eva și să descopere urmele acesteia. Naturaliștii au reflectat la semnificația ecologică a unei lumi pierdute, în care relațiile dintre oameni și celelalte animale erau cu mult diferite de ale noastre și în care mediul era constant în ospitalieră și abundentă. La evrei și musulmani, cunoscătorii în privința legii religioase au cercetat implicațiile dogmatice și legale ale poveștii. În toate cele trei comunități monoteiste, filozofii au dezbătut semnificațiile ei etice. Iar în lumea creștină artele vizuale au acceptat bucuros invitația de a înfățișa trupul omenesc în toată splendoarea sa lipsită de sentimentul rușinii.

* Coranul 7:27, versiunea disponibilă online pe adresa altafsir.com.

Mai presus de toate, oamenii obișnuiți – oameni care ascultaseră povestea spusă din amvon ori o văzuseră înfățișată pe pereți sau o auziseră de la părinți ori prieteni – s-au întors mereu la ea ca să găsească răspunsuri la întrebări care nu le dădeau pace. Asta îi ajută să explice sau măcar să înțeleagă ce era mai tulburător în relațiile sexuale, tensiunea maritală, experiența durerii fizice și a muncii istovitoare, suferința pierderii și a doliului. I-au privit pe Adam și pe Eva și, asemenea rabinilor, preoților și exegeților musulmani, au înțeles ceva deosebit de important despre ei înșiși.

Povestea lui Adam și a Evei își găsește ecou în noi toți. Vorbește despre cine suntem, de unde venim, de ce iubim și de ce suferim. Această vastă rază de acțiune pare să facă parte din felul în care a fost concepută. Deși joacă rolul pietrei de temelie a trei mari religii din lume, ea precedă, sau așa preține, orice religie. Surprinde bizarul mod în care specia noastră tratează munca, sexul și moartea – trăsături ale existenței pe care le avem în comun cu orice alt animal – ca obiecte de speculație, de parcă ar fi determinate de o faptă a noastră din trecut, de parcă ar fi putut să fie și altfel.

Povestea spune că noi, oamenii, am fost făcuți după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, care ne-a creat. Că Dumnezeu ne-a conferit însușirea de a domina toate celelalte specii, și ne-a mai dat ceva: o interdicție. Interdicția a venit fără explicații sau justificare. La începutul timpului, nu era însă nevoie ca primii noștri strămoși să înțeleagă: era necesar doar să se supună. Faptul că Adam și Eva nu s-au supus, că au încălcat porunca expresă a lui Dumnezeu, a fost cauza a tot ce a urmat în viața întregii noastre specii, de la fenomenul universal al rușinii la universalul fapt al condiției de muritori.

Insistența pe adevărul literal al poveștii – un Adam și o Evă reali, trăitori într-o grădină adevărată – a devenit una dintre pietrele de temelie ale dreptei credințe creștine. Această insistență stă și în centrul fascinației mele față de povestea lui Adam și a Evei. Cum se poate ca o născocire să capete o

asemenea realitate captivantă? Cum se poate ca o statuie de piatră să înceapă să respire sau ca o jucărie de lemn să învețe să stea în picioare și să danseze fără sfori? Și ce se întâmplă când ființele inventate se poartă de parcă ar avea viață? Oare chiar din acest motiv sunt sortite să înceapă să moară?

Vreme de generații, oamenii cucernici s-au străduit să respecte o teză teologică, încercând să considere povestea bărbatului și a femeii goi și a șarpelui vorbitor o relatare exactă a evenimentelor aflate la originea vieții așa cum o concepem noi. Filozofii, teologii, preoții, călugării și vizionarii, alături de poeți și artiști, au contribuit cu toții la acest uriaș efort comun. Dar numai în perioada Renașterii – epoca lui Dürer, Michelangelo și Milton – strălucitele noi tehnici de reprezentare au reușit, în sfârșit, să confere o aparență convingătoare de realitate primilor oameni și să dea pe deplin viață poveștii lor.

Extraordinara realizare, unul dintre marile triumfuri ale artei și literaturii, a avut consecințe nebănuite. Adam și Eva au fost reprezentați împreună prin statui păgâne impresionante, veridice, pe care căutătorii de artă le-au dezgropat dintre ruinele Greciei și Romei. Au fost analizați și judecați după standarde morale aplicate nu numai trecutului îndepărtat, ci și contemporanilor. Au fost comparați cu multitudinea de bărbați și femei goi nou-descoperiți în Americi – care păreau ciudat de imuni la sentimentul rușinii trupești, pe care ar fi trebuit s-o încerce toți oamenii după Cădere. Tocmai pentru că acum păreau așa de reali, Adam și Eva au ridicat întrebări dificile despre dobândirea limbajului la începutul timpului, despre relațiile sexuale, rasă, condiția muritoare.

Simțul realității a reînnoit și mai accentuat întrebările inconfortabile care planaseră mereu în jurul străvechii povești a originilor: ce fel de Dumnezeu le-ar interzice ființelor create de el să cunoască diferența dintre bine și rău? Cum ar fi dat ascultare acele ființe fără această cunoaștere? Și ce ar fi putut însemna amenințarea morții pentru cei care nu cunoscuseră niciodată moartea și nu puteau ști ce este? Jurisdicția

bisericească și cea de stat au reacționat cu asprime față de scepticii care insistau să pună aceste întrebări, dar tulburarea care își avea rădăcinile în însăși reușita înfățișării așa de realiste a acestor primi oameni mitici s-a dovedit imposibil de domolit. În Iluminism, îndoielile au sporit și nu au mai putut fi reduse la tăcere. La orizont, se profila scepticismul lucid al lui Spinoza, privirea pătrunzătoare a lui Charles Darwin și râsul batjocoritor al lui Mark Twain.

Colecțiile de istorie naturală din întreaga lume sunt minunatele deținătoare ale unor obiecte numite holotipuri. Cunoscutе și drept specimene reprezentative, acestea sunt exemple fizice unice, recunoscute oficial, ale unei întregi specii. *Această* vietate din vitrina aflată în fața ta la Muzeul de Zoologie a Vertebratelor al Universității din California, Berkeley, este pentru întreaga lume științifică reprezentantul desemnat al salamandrei cu pielea groasă (*Triturus similans Twitty*); *acel* craniu de la Centre National d'Appui à la Recherche din N'Djamena, Ciad, este singurul specimen reprezentativ al primatului dispărute *Sahelanthropus tchadensis*. Munca de identificare și de colectare a acestor exemplare a început încă din secolul al XVIII-lea. Specimenul reprezentativ al lupului, *Canis lupus*, descris în 1758 de marele zoolog și botanist Carl Linnaeus, se află la Muzeul Suedez de Istorie Naturală din Stockholm, alături de un număr mare de alte holotipuri identificate pentru prima oară de el și de devotații săi studenți. (Întrucât și-a bazat descrierea pe autoexaminare, specimenul reprezentativ al speciei noastre, *Homo sapiens*, este nimeni altul decât Linnaeus.) Herbariul Național al Statelor Unite din Washington adăpostește aproximativ 110.000 de holotipuri de plante. Muzeul de Zoologie a Vertebratelor de la Berkeley deține holotipurile a 364 de mamifere, 174 de păsări și 123 de reptile și amfibieni. Printre exponatele din colecțiile acvatice ale Muzeului de Istorie Naturală din Berlin se află nenumărate borcane pline cu ființe marine care plutesc în